

DVE DIMENZIE KVALITY ŽIVOTA V KONTEXTE PERCEPCIÍ OBYVATEĽOV MIEST A VIDIECKYCH OBCÍ

Ivan Andráško

1. Úvod

Výskum zameraný na riešenie problematiky kvality života sa stáva čoraz viac populárnejším. Napriek veľkému počtu vedeckých prác, ktoré sú mu venované, však naďalej pretrváva charakter jeho obsahovej roztrieštenosti a výraznej absencie komplexného, interdisciplinárneho prístupu.

Jedným zo základných problémov, s ktorým sa výskum v oblasti kvality života stretáva, je výber vhodných ukazovateľov. Ako jedna z najlepších možností riešenia tohto problému sa javí výskum preferencií a percepcií faktorov ovplyvňujúcich kvalitu života ľudí prostredníctvom dotazníkovej metódy.

2. Kvalita života ako predmet vedeckého výskumu

I keď názory na počiatky výskumu kvality života sa v rámci vedeckej literatúry rôznia a zároveň je možné konštatovať, že záujem o lepší život je pravdepodobne tak starý ako ľudstvo samotné (SCHUESSLER, FISHER 1985), vo všeobecnosti ich môžeme zaradiť približne do 60-tych resp. 70-tych rokov 20. storočia. V tomto období sa spájali najmä s preneseným vyjadrením konceptu kvality života v rámci pojmov ako „spokojnosť so životom“, „dobrý život“ (angl. good life) a de facto so všetkým ostatným, čo spadalo do sféry tzv. výskumu sociálnych indikátorov (BOWLING, BRAZIER 1995).

Ako uvádzajú SCHUESSLER A FISHER (1985), samotný pojem *kvalita života* (angl. quality of life) sa v zozname termínov (ako „index term“) po prvý krát objavil v odbornom časopise *Sociological abstracts* až v roku 1979.

V nasledujúcom období sa výskum kvality života začal intenzívne rozvíjať na pôde viacerých vedných disciplín (sociológia, ekonómia, geografia, psychológia ...), nie však v rámci jednej línie, ale naopak viac menej izolovane v rámci jednotlivých disciplín a ich odborov.

V dôsledku uvedeného je dnes možné problematiku skúmania koncepcie kvality života charakterizovať dvoma základnými znakmi:

- Nejednotnosť (terminologická, v rámci zákl. prístupov a spôsobov merania, ...)
- Multidisciplinarita (kvalita života je predmetom výskumu viacerých vedných disciplín)

Treťou základnou charakteristikou pojmu je jeho *multidimenzionalita*, pričom toto tvrdenie vychádza z predpokladu, že kvalita života predstavuje fenomén reprezentujúci charakter resp. ohodnotenie ľudského života ako takého. Komplexnosť a zložitosť ľudského života je pritom vytváraná de facto nekonečným množstvom jeho rozličných dimenzií, ktoré sa môžu navzájom prekrývať a existujú medzi nimi rôzne druhy väzieb.

Ako už bolo spomenuté vyššie, jednou zo základných charakteristík problematiky kvality života je terminologická nejednotnosť. Túto je na jednej strane možné chápať ako *output*, resp. výsledok roztrieštenosti na poli výskumu a zároveň ako *input* – vstup, ktorý túto roztrieštenosť ďalej ovplyvňuje a prehľbuje. Samotná terminologická nejednotnosť sa potom prejavuje v rámci 2 základných aspektov:

- neexistencia jednotnej, všeobecne akceptovanej definície pojmu kvalita života a vznik a nejednotné (občas až chaotické) používanie ekvivalentných resp. súvisiacich pojmov: udržateľnosť (sustainability), ľudské blaho (well-being), obývateľnosť (livability), životná

úroveň (standard of living) a iné. Ich presný význam, obsah a vzťah ku kvalite života pritom vo väčšine prípadov nie je dostatočne explicitne zadefinovaný.

I keď vo vedeckej literatúre existuje snaha o odstránenie uvedených nedostatkov (FELCE, PERRY 1995, VAN KAMP et al. 2003), typickým riešením tohto problému sa stalo skôr separátne zadefinovanie relevantnej terminológie pre potreby štúdie z danej oblasti. Výsledkom je široká škála definícií nielen pojmu kvalita života, ale i ostatných vyššie uvedených súvisiacich pojmov.

Výskum danej problematiky je okrem iného značne komplikovaný tiež odborným zameraním jednotlivých disciplín *iba* resp. prevažne na určitú súčasť tohto konceptu, logicky zväčša na tú, ktorá priamo spadá do oblasti záujmu danej disciplíny. V dôsledku toho potom vzniká veľký počet prác hodnotiacich kvalitu života z určitého hľadiska resp. len so zameraním sa na určitú jeho súčasť (napr. kvalita života ľudí postihnutých sklerózou multiplex). Naopak je ale evidentný nedostatok prác využívajúcich interdisciplinárny prístup pre získanie komplexného pohľadu na danú problematiku.

Takýto pohľad by mal predovšetkým vychádzať zo skúmania interakcie *človek – prostredie*, ktorá sa z hľadiska tvorby kvality života javí ako kľúčová. Tento fakt spolu s predpokladom, že kvalita života sa primárne viaže k *človeku* a k určitému *priestoru* (ako prostrediu ľudského života) a vykazuje zrejme prejavy priestorovej diferenciácie, predurčuje význam a úlohu humánnej geografie pri jej skúmaní.

3. Parciálny konsenzus: dve dimenzie kvality života

Napriek prevládajúcej všeobecnej nejednotnosti vo výskume kvality života, existujú i určité jeho aspekty, v rámci ktorých je možné hovoriť o určitom názorovom konsenze.

Zrejme najdôležitejším z nich je pomerne široko akceptovaný predpoklad existencie dvoch základných dimenzií kvality života:

- Subjektívnej (individuálnej, osobnej, súkromnej)
- Objektívnej (verejnej, spoločenskej, environmentálnej)

Vychádzajúc z uvedeného je možné na kvalitu života nazerať ako na výsledok vzájomného pôsobenia týchto dvoch dimenzií resp. vzájomnej interakcie medzi vonkajšími vplyvmi a vnútorným „prostredím“ človeka.

Vonkajšie vplyvy bývajú často charakterizované princípom tzv. „trojnohej stoličky“ (HANCOCK et al. 1999, MASSAM 2002), tvorenej zložkami „spoločnosť“, „ekonomika“ a „prostredie“, a ktoré existujú viac menej „objektívne“.

Naopak vplyv vnútorného „prostredia“ človeka sa uskutočňuje prostredníctvom subjektívnych vstupov, ako sú vnemy, pocity, názory, preferencie, duševný stav a iné.

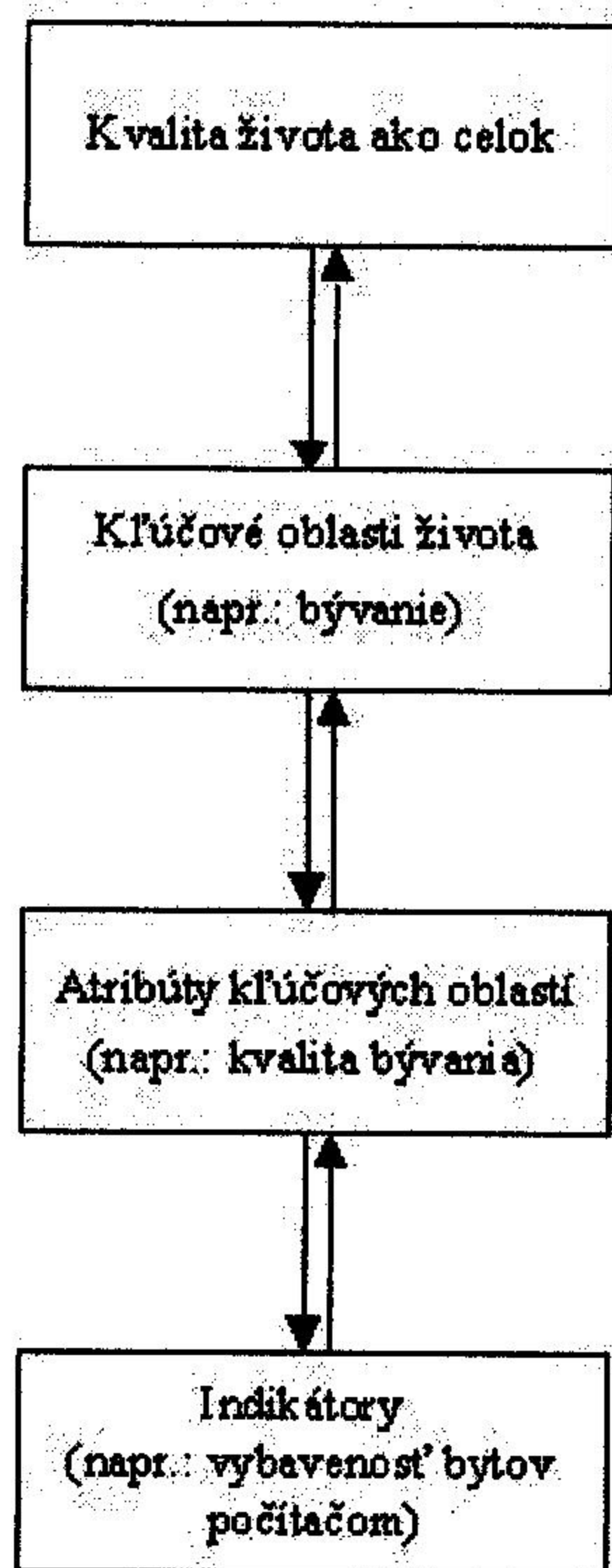
K uvedenému je však zároveň nutné poznamenať, že i takéto chápanie dimenzií kvality života je do značnej miery diskutabilné a veľmi zjednodušené.

4. Identifikácia základných ukazovateľov kvality života

Jedným zo základných problémov, spájajúcich sa s výskumom kvality života je stanovenie ukazovateľov či indikátorov relevantných z hľadiska jej merania. Riešenie tohto problému *de facto* vychádza z určenia kľúčových zložiek ľudského života, resp. faktorov najvýraznejšie ovplyvňujúcich jeho kvalitu. Z tohto hľadiska sa potom výskum môže orientovať na kvalitu života ako celok, alebo skúmať len niektoré z jeho dimenzií napr.: vybavenosť bytov ako jedna z dimenzií kvality života (IRA 2003).

Opis štruktúry riešenia danej problematiky je možné znázorniť schematicky (vid'. Obr. č. 1)

Obr. č. 1: Hierarchia identifikácie ukazovateľov kvality života (The measurement hierarchy identification of the quality of life)

V rámci prác zaoberajúcich sa problematikou merania kvality života sa vyskytujú 4 základné prístupy k identifikácii relevantných ukazovateľov:

- stanovenie ukazovateľov kvality života na základe posúdenia a rozhodnutia výskumníka samotného,
- výber ukazovateľov na základe prehľadu a zhodnotenia relevantnej literatúry,
- identifikácia vhodných ukazovateľov na základe širšieho prieskumu t.j. využitie prostredníctvom dotazníkovej alebo inej metódy zistených názorov a preferencií obyvateľov, resp. expertov,
- kombinácia uvedených troch prístupov.

Pre doplnenie je nutné podotknúť, že významná pozornosť musí byť pri výbere vhodných ukazovateľov kvality života venovaná účelu resp. cieľom danej štúdie a geografickej mierke, v rámci ktorej sa daný výskum uskutoční.

5. Preferencie a percepčia faktorov ovplyvňujúcich kvalitu života – dotazníkový prieskum

Za jeden z najvhodnejších prístupov k identifikácii základných ukazovateľov kvality života je možné považovať aplikáciu dotazníkového prieskumu.

V rámci výskumu preferencií faktorov ovplyvňujúcich kvalitu osobného a sídelného života miest a vidieckych obcí na Slovensku bol použitý dotazník zameraný na splnenie troch základných úloh:

1. stanoviť najvýznamnejšie faktory ovplyvňujúce kvalitu života obyvateľov miest a vidieckych obcí,
2. analyzovať rozdiely v preferencii jednotlivých faktorov v závislosti od veľkosti obce,
3. analyzovať preferencie a percepciu faktorov kvality života v kontexte sociálno-demografických charakteristík.

Výskum vychádzal z odpovedí 425 respondentov zo spolu 38 slovenských obcí, vrátane hl. mesta Bratislavy. I keď vzhľadom na štruktúru a počet respondentov nie je možné dotazník považovať za plne reprezentatívny a informácie získané prostredníctvom neho majú skôr orientačný charakter, jeho význam z hľadiska ďalšieho výskumu danej problematiky (pripravovaného autorom) je signifikantný.

Z hľadiska štruktúry dotazníku tvorili jeho základ dve otvorené (názorové) otázky, v rámci ktorých respondenti voľne formulovali svoje názory a predstavy týkajúce sa najvýznamnejších faktorov ovplyvňujúcich kvalitu života. Druhú časť dotazníka tvorili otázky týkajúce sa sociálno-demografických charakteristík respondentov.

Vzhľadom na veľký rozsah podrobných analýz danej problematiky sa budeme v nasledujúcej časti venovať analýze výsledkov prvej zo základných úloh práce.

5.1 Najvýznamnejšie faktory ovplyvňujúce kvalitu života obyvateľov miest a vidieckych obcí

V rámci riešenia tejto úlohy sme rozlišovali dva rozmery, dimenzie resp. dva pohľady na kvalitu života:

- a) osobná (súkromná, individuálna) kvalita života,
- b) sídelná (spoločenská, „komunitná“) kvalita života.

Rozlíšenie týchto dvoch spôsobov poňatia kvality života je podstatné najmä vzhľadom na ciele a úlohy, ktoré sú na konkrétnu prácu kladené.

Osobná kvalita života (z angl. personal quality of life), sa primárne vzťahuje k jednotlivcovi a má prevažne opisný charakter. Z hľadiska terminológie a významu sa svojím obsahom približuje najmä k pojmu individuálne či ľudské blaho.

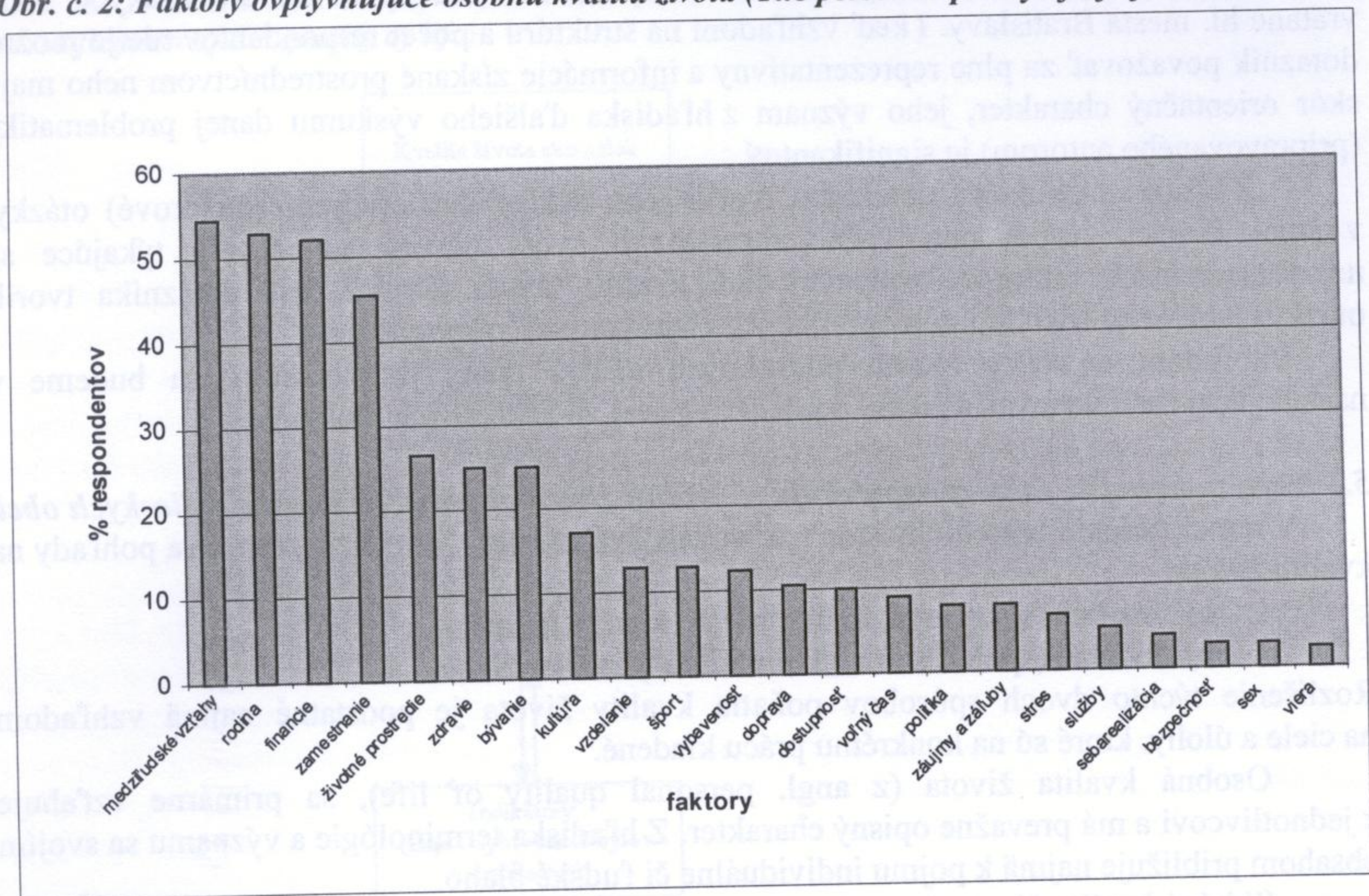
Sídelná kvalita života (z angl. community quality of life) vykazuje menej subjektívny charakter, vzťahuje sa viac k danej územnej či administratívnej jednotke (napr.: obec) a je viac orientovaná na celospoločenské problémy. Jej charakteristika má často povahu opisu spoločenských, ekonomických či environmentálnych stavov a trendov s možnosťou využitia v procesoch rozhodovania a plánovania (MYERS 1988) a ako taká sa svojím významom často prekrýva s pojmom trvalej udržateľnosti či obývateľnosti.

I napriek podobnosti s výskumom príbuzných problematík, je základným znakom oboch týchto pohľadov na kvalitu života výrazný akcent na kombináciu a aplikáciu subjektívneho i objektívneho typu údajov.

Zámerom uskutočneného výskumu bolo poukázať nielen na z hľadiska významu a vplyvu dominantné faktory kvality života, ale i potvrdiť či vyvrátiť hypotézu existencie dvoch vyššie uvedených pohľadov na ňu, a to priamo prostredníctvom skúmania ľudských percepcií.

Obrázok č. 2 znázorňuje poradie i relatívny význam najdôležitejších faktorov ovplyvňujúcich osobnú kvalitu života, tak ako ich uvádzali samotní respondenti. Relatívny význam faktorov bol pritom jednoducho určený percentuálnym podielom respondentov, ktorí ich uviedli.

Obr. č. 2: Faktory ovplyvňujúce osobnú kvalitu života (The personal quality of life factors)

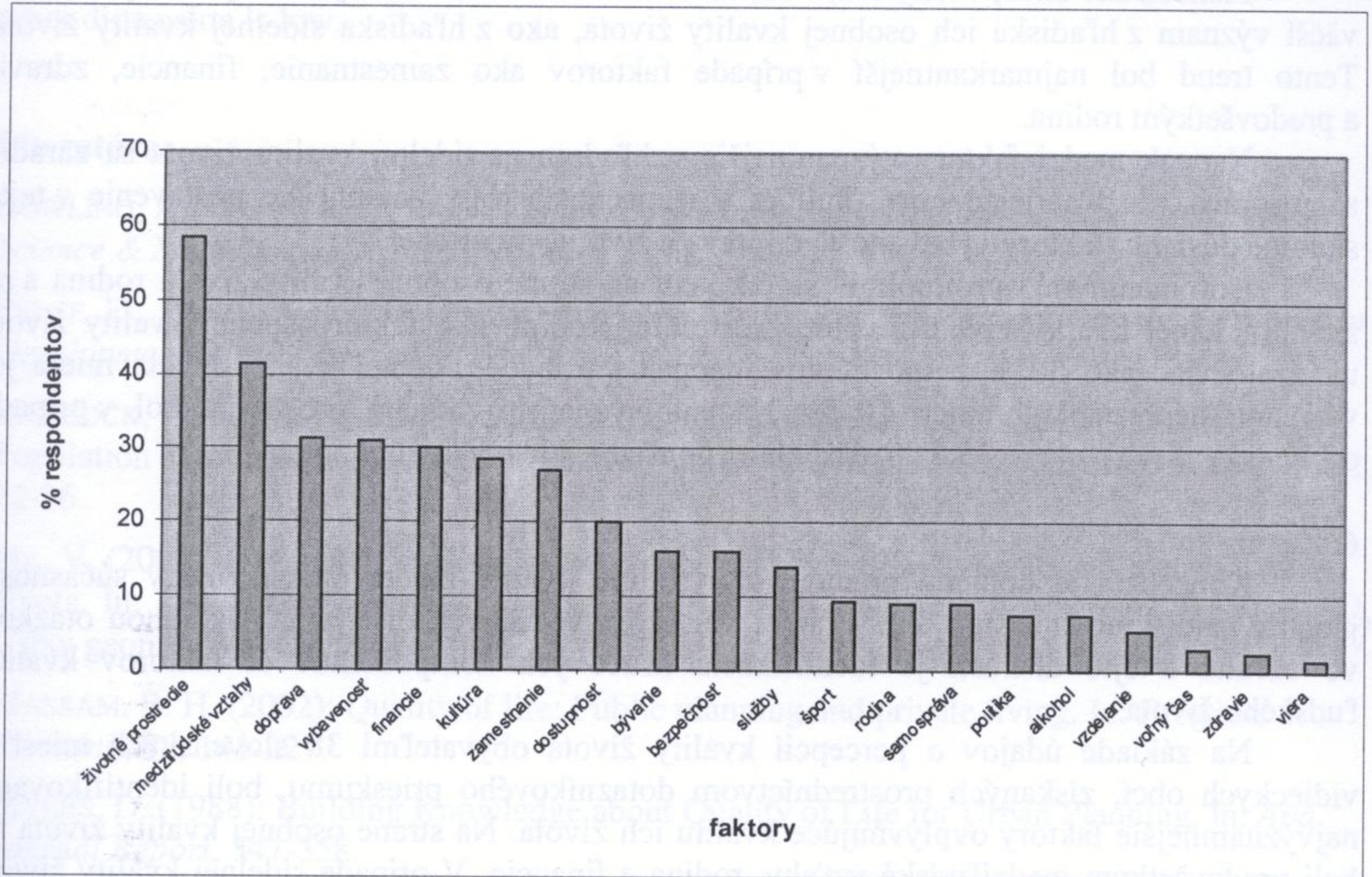
Ako najvýznamnejšie faktory ovplyvňujúce osobnú kvalitu života boli identifikované medziľudské vzťahy, rodina, financie a zamestnanie, s podielom respondentov ktorí ich uvádzali nad resp. tesne pod 50 percent. Druhú významnú skupinu s podielom od 20 do 30 % tvorili faktory životné prostredie, zdravie a bývanie. Kultúra, vzdelanie, šport, vybavenosť a doprava s podielom od 10 do 20 % tvoria tretiu skupinu. Zvyšné faktory je možné z hľadiska ich vplyvu na osobnú kvalitu života považovať tiež za dôležité, ich význam je však v porovnaní s predchádzajúcimi faktormi výrazne nižší.

Výsledky výskumu najvýznamnejších faktorov z hľadiska sídelnej kvality života znázorňuje obrázok č. 3.

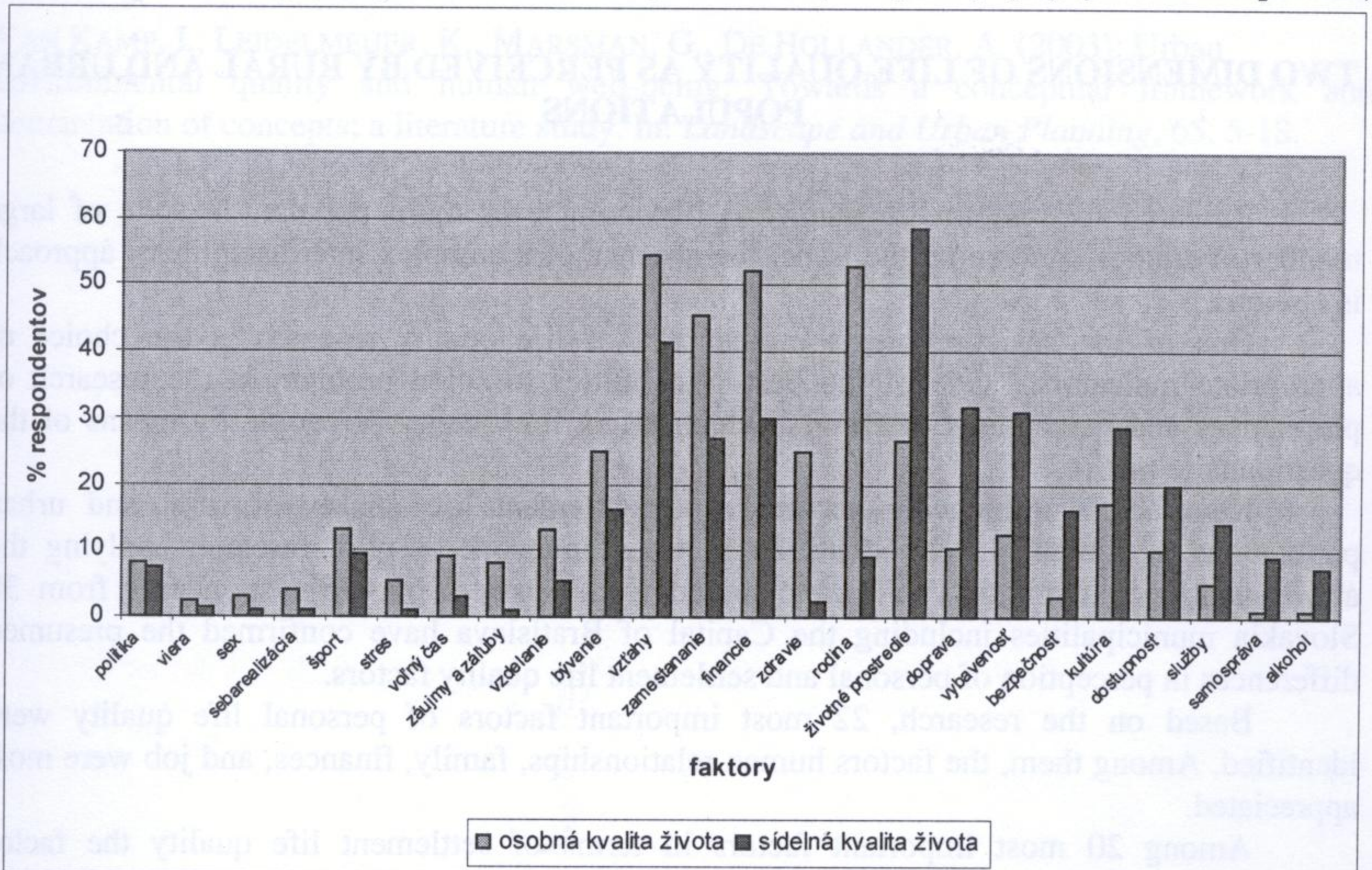
V prípade sídelnej kvality života bolo ako dominantný faktor identifikované životné prostredie, uvádzané takmer 60 percentami respondentov. S pomerne veľkým odstupom za ním potom nasledujú medziľudské vzťahy (41,5 %) a skupina faktorov s podielom okolo 30 percent (doprava, vybavenosť, financie, kultúra, zamestnanie). Za ňou nasledujú faktory dostupnosť, bývanie, bezpečnosť a služby. Zvyšné faktory nepresiahli hranicu 10 %.

Výsledky výskumu potvrdili predpoklad rozdielných percepcií kvality života jednotlivca (osobnej kvality života) a kvality života v obci (sídelnej kvality života).

Obr. č. 3: Faktory ovplyvňujúce sídelnú kvalitu života (The residential quality of life factors)

Obr. č. 4: Faktory ovplyvňujúce kvalitu života: porovnanie (The quality of life factors: comparison)

Faktory ako stres, voľný čas, vzdelanie či medziľudské vzťahy, mali pre respondentov väčší význam z hľadiska ich osobnej kvality života, ako z hľadiska sídelnej kvality života. Tento trend bol najmarkantnejší v prípade faktorov ako zamestnanie, financie, zdravie a predovšetkým rodina.

Naopak medzi faktory významnejšie vzhľadom na sídelnú kvalitu života sa zaradili samospráva, služby, dostupnosť, kultúra a bezpečnosť. Najvýznamnejšie postavenie v tejto skupine dosiahli faktory vybavenosť, doprava a životné prostredie.

Dominantnými „protipólmi“ sa tak stali na strane osobnej kvality života rodina a na strane sídelnej kvality života životné prostredie. Rodinu ako faktor osobnej kvality života uvádzalo viac ako 50 % respondentov, naopak v prípade sídelnej kvality života miera jej významu nepresiahla hranicu 10 %. Naopak význam životného prostredia bol v prípade osobnej kvality života o 33,5 % nižší ako z pohľadu sídelnej kvality života.

6. Záver

Koncepcia jednotného prístupu k výskumu kvality života predstavuje v súčasnosti jednu z najdiskutovanejších tém v rámci viacerých vedeckých disciplín. Základnou otázkou vo vzťahu k tejto diskusii je identifikácia kľúčových komponentov či faktorov kvality ľudského života.

Na základe údajov o percepcii kvality života obyvateľmi 38 slovenských miest a vidieckych obcí, získaných prostredníctvom dotazníkového prieskumu, boli identifikované najvýznamnejšie faktory ovplyvňujúce kvalitu ich života. Na strane osobnej kvality života to boli predovšetkým medziľudské vzťahy, rodina a financie. V prípade sídelnej kvality života tvorili trojicu najvýznamnejších faktorov životné prostredie, medziľudské vzťahy a doprava.

TWO DIMENSIONS OF LIFE QUALITY AS PERCEIVED BY RURAL AND URBAN POPULATIONS

Research focused to life quality is becoming ever more popular. In spite of large number of studies concerning the issue, the absence of a complex interdisciplinary approach is obvious.

One of the basic problems in the area of life quality research is the choice of appropriate indicators. One of the best possibilities to solve problem is the research of preferences and perceptions of factors, which affect life quality of people by means of the questionnaire method.

Key factors influencing personal and settlement life quality of rural and urban populations in Slovakia were identified in the framework of pilot research applying the above-mentioned method. The data obtained from answers of 425 respondents from 38 Slovakia municipalities including the Capital of Bratislava have confirmed the presumed differences in perception of personal and settlement life quality factors.

Based on the research, 22 most important factors of personal life quality were identified. Among them, the factors human relationships, family, finances, and job were most appreciated.

Among 20 most important factors in terms of settlement life quality the factor environment ranked at the first place, followed by human relationships, transport, amenities, finances, culture and job.

The research has confirmed the presumed existence of two-dimensional perception of life quality. The basic anti-poles between the factors influencing life quality are represented by family in personal life quality and environment in settlement life quality. The two factors

dominate in the framework of the quoted life quality dimension, while their significance in the other dimension is low.

Literatúra:

BOWLING, A., BRAZIER, J. (1995): Quality of life in social science and medicine. In: *Social Science & Medicine*, 41, 10, 1337-1338.

FELCE, D., PERRY, J. (1995): Quality of Life: Its Definition and Measurement. In: *Research in Development Disabilities*, 16, 1, 51-74.

HANCOCK, T., LABONTE, T., EDWARDS, R. (1999): Indicators that Count! Measuring Population Health at the Community Level. In: *Canadian Journal of Public Health*, 90, 51, 22-26.

IRA, V. (2003): Územná diferenciácia vybavenosti bytov v SR ako jednej z dimenzií kvality života. In: *České a slovenské regiony na počátku třetího milénia*. Vaishar, A., Ira, V. (eds.), Ústav geoniky AV ČR, Brno, 20-26.

MASSAM, B. H. (2002): Quality of life: Public planning and private living. In: *Progress in Planning*, 58, 141-227.

MYERS, D. (1988): Building Knowledge about Quality of Life for Urban Planning. In: *Apa Journal Report*, 347-358.

SCHUESSLER, K. F., FISHER, G. A. (1985): Quality of life research and sociology. In: *Annual Review of Sociology*, 11, 129-149.

VAN KAMP, I., LEIDELMEIJER, K., MARSMAN, G., DE HOLLANDER, A. (2003): Urban environmental quality and human well-being: Towards a conceptual framework and demarcation of concepts; a literature study. In: *Landscape and Urban Planning*, 65, 5-18.

